

CETĂȚEA DIN CUCUTENI - VULCANA

GH. I. MAREȘ, MIHAI GH. MAREȘ

În România de la sfârșitul secolului al XIX-lea, existau 85 de locuri cu numele de „Cetate“, „Cetățue“, sau „Cetățea“, indicând uneori biserici întărite, cum este Cetățuia de la Iași, unde în 1716 a rezistat cu succes austriacilor voevodul Mihai Racoviță, sau Cetățuia de la Rimnicul Vilcea unde a încercat să se adăpostească Radu de la Afumați, în 1529 și multe altele. Sub acest nume găsim alteori comune, sau numai sate, mai adesea însă un deal, o culme, un pisc, care păstrează tradiția unor întărituri. Printre aceste numeroase locuri, la acea dată nu figurau nici Cucuteni, nici Vulcana¹.

Nici astăzi, în aceste sate, nimeni nu cunoaște vreun loc cu acest nume și totuși la Cucuteni, pe dealul hotar cu Vulcana, a existat un loc, un vîrf numit Cetățea, de care vorbesc documente rămase încă din sec. XVI.

Istoricul N. Stoicescu spune : „Schitul Cetățea, Dimbovița a fost construit în a doua jumătate a sec. XVII (1673—1677) de Neagoe Săcuiau mare vornic“, iar mai departe în „Note“, la nr. 73, arată că intenția lui N. Săcuianu nu s-a putut realiza, dar că la 1691 martie 30, exista totuși un schit la Cetățea, în hotarul Cucutenilor cu hramul „Soborul Sf. Îngeri“, închinat mitropoliei, deci altul decît al lui Neagoe Săcuianu².

Dacă în satele amintite nu se află nici un schit, sau ruine și nici măcar vreun loc care să evoce numele de Cetățea, unii bătrîni arată însă un deal cu coastele rîpoase, pe care afirmă că ar fi existat într-adevăr o minăstire, dar care se numea „Bădica“.

Căutînd în dicționarul geografic la acest nume, se poate citi : „Bădica“, ruine de minăstire, pe un deal în județul Dimbovița, în formă de trunchi de piramidă, în comuna Cucuteni, cătunul Vîlcana de Sus. Vizitatorii băilor iodo-sulfuroase din Vîlcana, în excursiile ce le fac la Pietrari și Rîul Alb, trec totdeauna pe sub înaltul deal, ce conține ruinele minăstirii Bădica³.

1. Marele Dicționar Geografic al României. vol. II, fascic. I, Buc. 1899, p. 347-351.

2. N. Stoicescu, Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, T.R. Edit. Mitrop. Olteniei 1970, p. 154.

3. Dicționar Geografic, op. cit. vol. I, p. 259.

Să vedem însă ce spun mărturiile scrise :

Numele de Cetățea îl întâlnim prima dată în cel mai vechi document privind satul Cucuteni, cartea dată moșnenilor de aici, de către Mircea Ciobanul la 1550, iunie 20, care atunci când vorbește despre ocine, spune : „...și ca să se știe hotarul, den valea Posăzii pînă intrînd și în cornul *Cetățelii de jos*, pe plai pînă în munte sus...”⁴.

Într-un zăpis din 1667 martie 9, dat „la mina jupînului Ilie zet Panait” printre altele spune : „... iar am vîndut eu Dragomir o livadă de fin *supt Cetățea*...”⁵.

Deci iată că un deal din Cucuteni, care se continua cu plaiul pînă în munte, purta din cele mai vechi timpuri numele de Cetățea, care continua desigur tradiția unui loc de refugiu, de apărare. Ce fel de întărituri vor fi fost în acea vreme la Cetățea, nu știm, dar un modest loc de închinare era sigur. De altfel cu timpul, rostul de adăpost al Cetăței a dispărut, biserica însă a rămas, devenind loc de schimnicie. Vedem macest lucru din următoarele cîteva documente.

În 1673 iunie 16, Neagoe Săcuianu, care în acel timp era mare vornic, a cumpărat o parte din moșia care se afla la virful Cetățea. Zăpisul dat de moșnenii care stăpîneau acolo, zice : „... adică eu Vasile Hogeia ot Cucuteni, împreună cu feciorii mei anume Iorga i popa Stoica, i Vladul scriu și mărturisesc cu acest al meu zăpis, ca să fie de bună credință la mina dumnealui Neagoe Săcuianu vel dvornic, cum să se știe că *apucîndu-se dumnealui să facă acolo pre locul nostru la Cetățea o minăstire pentru pomeană, vîndut-am eu partea mea de moșie, den virful Cetățelei cît se va alege*...”⁶.

Peste o lună, la 30 iulie acelaș an, în timp ce se afla plecat cu domnitorul și cu oastea la Hotin, Neagoe Săcuianu găsește că a venit timpul să-și scrie diata, în care găsim : „...întîmplîndu-ne a petrece tot mai mult prin oști aici la Hotin, dînd această scrisoare către soțul meu Sanfira, cînd ni s-ar timpla primejdia și datoria morții... *las să se facă sfînta minăstire de la Cetățea*, unde am făgăduit sfîntului și de ciud făcătorul Nicolae Mirilichischi. Și încă las fii mele Bălașii, să facă acest sfînt locaș, ce scriu mai sus... și *oasăle mele de unde vor fi, acolo să se îngroape și toate ale mele să le oblăduiască lăcuiitorii acestui sf. lăcaș*...”⁷.

Iată cum în 1673 marele vornic Neagoe Săcuianu hotăra zidirea unei minăstiri la Cetățea, destul de mare încît să adăpostească mai mulți „lăcuiitori” cărora le rămînea o bună parte din averea marelui boier, cu îndatoriri ce depășeau incinta minăstirii și se întindeau asupra bisericii și caselor din Săcuieni, pe care trebuiau să le chiverniseas-

4. Docum. privind Ist. Rom. B., T. Rom. (vol. II) doc. nr. 429, p. 404.

5. Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom. XXXVIII — 19; ms. 127, f. 121; ms. 134, f. 191.

6. Gh. Potra, Tezaurul documentar al jud. Dimbovița, Buc. 1972, p. 296.

7. Ibidem, p. 397.

că după indicațiile arătate mai departe în diată. Amintim că oasele lui Neagoe trebuiau aduse de oriunde, la Cetățea, ceea ce dovedește că el îndrăgise foarte mult acel loc. Cum se explică această preferință ?

Trebuie să amintim că Neagoe Săcuianu fiind din Săcueni de lângă Tîrgoviște, putea să cunoască bine aceste locuri ca orice alt trăitor în apropiere, dar el mai avea și alte pricini pentru care se legase strîns de această Cetățea. Fiind căsătorit cu Sanfira, fiica lui Oprea postelnicul din Săteni, unde mai avea încă moșie, ca și la Brănești. prilejurile de a cunoaște dealurile de la Cetățea devin mai numeroase. Apoi la hotarul cu Cucuteni, la Vilcana, socrul său Oprea mai avea încă o parte din moșia rămasă de la strămoșii lui, coborîtori din Alexandra, sora lui Vlad Țepeș și de pe virful Vîlcăniei, unde de curînd își ridicase schitul Bunea vistierul, se vedea, ca la doi pași, dealul Cetățea de la Cucuteni.

Dar pe acest deal probabil că Neagoe a poposit și în alte împrejurări, mai dramatice. Devotat lui Constantin Șerban voevod, căruia i-a fost mare postelnic, și care i-a botezat pe fiica sa Bălașa, a participat dinamic la viața politică a țării și a trebuit să plece în pribegie odată cu domnul și sprijinitorul său. Reîntors în țară a ocupat dregătorii și sub domnii următori. În 1673 a mers cu oastea la Hotin, iar cînd vine domn Gheorghe Duca, fuge în Ardeal unde rămîne timp de 2 ani.

Amintim aceste peripeții din ultima parte a vieții lui Neagoe pentru a încerca să ne explicăm ce îl împingea să zidească o mînăstire tocmai la Cetățea, unde și-ar fi dorit și odihna de veci și nu în altă parte. Fără îndoială că unele plecări și venituri din refugiu se făceau pe aici, pe potecile care începeau din Vilcana și din Cucuteni spre Leaota. Poate că la Cetățea să fi zăbovit un timp mai lung, spre a se feri de neprieteni și poate drept mulțumire că acolo și-a scăpat viața, a promis sf. Nicolae să-i ridice o mînăstire cu numele lui.

Dar întîmplările din țară n-au dat răgaz nici lui Neagoe, nici familiei lui să zidească mînăstirea dorită. Peste 4 ani, pe cînd se afla din nou plecat cu oastea, de astă dată la Cehrin, Neagoe se răzgîndește și schimbă unele hotărîri din prima diată : „...numai un lucru se au schimbat, zice noua diată, — nedînd vreme și pârlejul a face sf. mînăstire de la Cetățea, iată socotii să fie toate aceste după petrecerea noastră și a fiilor noștri, sfintei și dumnezeieștii mitropolii ot Târgoviște, socotind că iaste mumă tuturor bisericilor a Țării Rumânești și ne sînt și moșăile amestecate... și iar rog pre mitropolitul să-i fie milă și de acel schitișor, unde eram făgăduit a face sfîntă casă a sfîntului și de ciude făcător Necolae de la Miralichia. Și locul unde am gîndit a face iaste de noi cumpărăt de la Vasile Hogeia ot Cucuteni⁸.

Deci în 1677 moșia lui Neagoe Săcuianu de la Cucuteni, a fost

8. Ibidem, pag. 410.

hărăzită mitropoliei din Țirgoviste, odată cu restul averii sale.

Sporadic mai întîlnim încă numele de Cetătea în zapisele de vînzare ale moșnenilor. Astfel în 1678 ianuarie 4, tot satul Cucuteni dă zapis fostului mare paharnic Staico Merişanu, care de cîțiva ani cumpăra pămînt acolo, prin care îi vinde „...toată partea de moșie a unchișului Ion Hăul, care moșie și locuri sînt sub Cetătea”⁹.

În acelaș an aprilie 13, Ion al lui Vasile Hogeia care vîndu-se moșia lui N. Săcuianu în 1673, vinde acum tot lui Staico paharnicul, „un loc la Cetătea” pe care îl avea de cumpărătoare de la Neacșu din Cucuteni¹⁰.

În anul 1691 martie 8, Bălașa fiica lui Neagoe banul, jupîneasă lui bădica Clucerul Merişanu, face un zapis avînd mărturii pe cei mai de frunte boieri ai țării, pe care îi dă mitropolitului Teodosie. În acest zapis sînt trecute toate prevederile din ultima diată a lui Neagoe, inclusiv dania moșiei Cetătea¹¹.

Tot în 1691 martie 30 Atanasie monahul de la Cetătea, împreună cu nepoții lui, fac și ei un zapis de danie către mitropolitul Teodosie : „...că avînd noi un schit la Cetătea, hramul „Săborul sfinților îngeri”, sub Dîmbovița, în hotarul Cucutenilor, venit-am noi de a noastră bună voie, nesiliți de nimeni la sfinția sa, de l-am închinat Sf. mitropolii împreună cu toată moșia de acolo care și pre anume o arătăm pe seamne... însă moșie stearpă, fără rumâni, pentru că această moșie iaste închinată acestui schitișor care scrie mai sus, de mai înainte vreme de părinții noștri : deci văzînd noi că nu-l vom putea ține și stăpîni precum se cade, datu-l-am și l-am închinat... precum l-au închinat și banul Neagoe Săcuianu partea lui de moșie de acolo...”¹².

Acum se vede și mai lămurit că la Cetătea există de multă vreme un schit mic ridicat și întreținut de moșnenii din Cucuteni, dintre care unii la bătrînețe îmbrăcau haina monahală. Mînăstirea cu hranul Sf. Nicolae, pe care ar fi voit să o ridice Neagoe Săcuianu la Cetătea, a rămas însă o dorință neîmplinită.

Se știe că după ce Staico paharnic Merişanu a fost spînzurat pentru trădare, din porunca lui Constantin Brîncoveanu, (înainte de 1693), soția lui, jupîneasă Marica a dat mînăstirii Cetătea o dată cu unele părți de moșie acumulată la Cucuteni și zapisele de datorie a unor moșneni pe care urma să le încaseze acum călugării. Iată cîteva scurte citate din zapisele întocmite în aceeași zi, la 1703 aprilie 1, din care putem vedea condițiile în care au fost siliți să plătească mînăstirii Cetătea, datoriile făcute către Staico.

Macarie monahul zice : „...”, dat-am acest al nostru zapis sfintei

9. Arh. St. Buc. Mitrop. Ț.R. XXXVIII — 31; ms. 127, f. 70; ms. 134, f. 194-194v.

10. Ibidem XXXVIII — 33; ms. 127., f. 70 v.; ms. 134, f. 194 v.

11. Ibidem CLXXIII — 55; ms. 127, 152 v. — 153; ms. 134, f. 141 v — 143.

12. Ibidem XXXVIII — 38; ms. 127, f. 71 v — 72; ms. 134, f. 195 v — 196.

minăstiri Cetățea și sf. părinți călugări... noi neputînd da bani, am dat trei măci de stupi... și fiind chezaș și pre ceilalți... eu neavînd cum face am dat moșie de a lor...“ ; și Neacșul feciorul popii Necula spune : „... dat-am eu acest al meu zapis și al tuturor feciorilor mei, sf. minăstiri Cetățea... și apucîndu-mă părinții călugări cu zapisul meu cel de datorie, eu neavînd putere să plătesc cu bani, am dat moșie, moșia de la vîrfu Șuviții“. Și așa dau pămîntul minăstirii Cetățea, pentru datoriile lor sau ale părinților lor și Tatul al lui Pădure și Dumitru al lui Stan Chimgă și alții ¹³.

În 1738 minăstirea Cetățea primește de la Stanca, soția lui Ba-dea Căpitan Merișanu, partea de moșie pe care acesta o avea moștenire de la unchiul său Staico, dar nu direct ci vînzînd-o mai întîii Sandii vornicesei Merișanca, jupîneasa Barbului Merișanu vel vornic. Zice zapisul Stanchii către Sanda vorniceasa Merișanca : „...*deci neputînd eu ca să o dau sf. minăstiri, dumneaei au cumpărat-o de la mine și au închinat-o sf. minăstiri de la Cucuteni*, pentru pomană și îi se cade, fiind dumneaei moșneancă, să o cumpere de la alții ¹⁴.

Deci tot pămîntul acaparat de Staico și moștenitorii săi într-o jumătate de secol, trece acum în stăpînirea minăstirii Cetățea de la Cucuteni — Vilcana, apoi a mitropoliei ¹⁵.

Peste un an în 1739 la jalba Sandei vorniceasa, fosta soție a lui Barbu Merișanu vel vornic, domnitorul Constantin N. Mavrocordat orînduiește boieri hotarnici pe Mihail Bărbătescul biv vel comis și pe Andronache vel vornic za Tîrgoviște, să aleagă partea de moșie a vornicesei. Mergînd la Cucuteni boierii hotarnici, de față cu toți megieșii din sat, precum și cu Udrea „omul dumneaei Merișancăi“ au citit toate zapisele, apoi toată moșia s-a împărțit în trei fișii paralele, ce mergeau de sus, dinspre apus, către Ialomița la răsărit. Moșnenilor li s-a dat partea dinspre miază-zi, unde era satul ; la miază-noapte spre Bădeni s-a dat părintelui Varlaam, iar la mijloc s-au comasat toate cumpărăturile Merișenilor și ale logofătului Bădică, care „s-au dat schitului Cetățuia ce iaste făcut de dumnealor“... „drept aceia să aibă dumneaei vorniceasa și Bădica și schitul dumnealor a stăpîni cu pace această moșie de către toți moșteani și de către alți părtași...“.

La o altă jalbă făcută de mitropolie, ispravnicii județului dau o carte de adevîrîntă la 1745 aprilie 2, în care se arată că moșia rămasă de la Merișani, fusese încălcată de Negoită logofătul și fiul său Bădica. Cartea spunea : „...și vîzînd Bădica temeiul și scrisorile sf. mitropolii, nimic n-au mai putut răspunde și însuși au mărturisit că ... acea moșie... iaste dreaptă și adevărată danie a sf. mitropolii“ și foarte interesant pentru

13. Mares I. Gh. Documenta Valachica, Tîrgoviște 1974, p. 132-133.

14. Arh. St. Buc. idem XXXVIII — 73; ms. 127, f. 84-84 v.

15. Mares I. Gh. op. cit. p. 133-134.

16. Ibidem, p. 142.

cunoașterea ctitorilor de la Cetățea, cartea încheie astfel : „...însă și schitul ce l-au lucrat el cu varul și cărămida ce au rămas de la Staico paharnicul să fie tot al sf. mitropolii“.

De altfel, în diata pe care Bădica o scrie le 1748 iunie 2, către soția sa Neaga, printre alte dispoziții găsim și următoarele : „...așîderea însemnă și ceale ce ne-am îndurat de am lăsat pentru sufletul meu... la mînăstirea Cetățuia... las la mînăstire moșia Cucuteani moștenire și cumpărătoare, cit se va alege și via ce am cumpărat de la Maxim și de la alții, cu ce am făcut eu toate și pă Stroe țiganul cu sălașul lui și zece rimători și două vaci, doi boi și mînăstirea Cetățuia o închin eu metoh la sf. mitropolie de aici, din Tîrgoviște, ca să fim pomeniți în veci“¹⁷.

În 1754 septembrie 23, Mihai Cehan Racoviță voevod dă poruncă ispravnicilor județului Dimbovița să cerceteze jalba în care Ioasaf ieromonahul, egumenașul de la schitul Cetățea se plîngea că moșia schitului rămasă de la Merișani și de la Bădica logofăt, a fost împresurată de moșneni, „...și ce va fi cu cale și cu dreptate să hotărîți prin carte de judecată, în care să adevărați pe unde să stăpînească schitul și cît venit va fi luat, să-i împliniți de la dinșii“¹⁸. Din aceste ultime documente, se vede că o bună parte din pămîntul cucutenilor, sub forma de dani, trecînd prin această verigă a schitului de la Cetățea, a ajuns treptat în stăpînirea mitropoliei din Tîrgoviște. Mănăstirea Cetățea pe care în diata lui din 1673 Neagoe Săcuianu o dorea un așezămînt de binefacere cînd scria : „...și flămînzii și călătorii să aibă repaus la casele mele și cele de hrana oaspeților să nu lipsească...“ și de cultură, adăugînd în 1677, „...și la sf. biserică preoți și călugări, dascăli buni, să învețe copii săraci, pentru pomeana și hrana lor, să fie din veniturile casei...“, Cetățea rămăsese acum un simplu metoch al mitropoliei, cu menirea de a păzi hotarele moșiei și de a-i strînge venitul.

Arhivele mai păstrează și alte înscrisuri, care vorbesc însă despre certuri pentru hotare, jalbe și hotărnicii ce privesc mai mult mitropolia decît Cetățea, care face obiectul acestui studiu. De aceea vom reveni la dealul cu denumirea cea veche, cea dîrză, de întăritură și de apărare înverșunată a locuitorilor satelor de aici.

Dacă memoria oamenilor se dovedește limitată, documentele mai credincioase, ne păstrează însă peste patru secole din istoria acestui colț de țară. Din ele aflăm că dealul numit astăzi așa de moliu, „la Bădica“ se numește astfel numai de vreo 200 de ani, de cînd logofătul Bădica sin Negoită din Tîrgoviște a ridicat acolo schitul, la care a întrebuițat și cărămida și varul rămas de la Staico Merișanul, dar în vechime acest pisc se numea Cetățea.

Privind înălțimea aceasta, situată pe culmea ce desparte cele două

17. Arh. St. Buc., idem ms. 127, f. 86 v — 89.

18. Ibidem XXXVIII — 87, ms. 134, f. 218.

piriuri Vilcana cea mare și Vilcănița, deasupra sătucului Neculăești ce ține de comuna Vulcana Băi, îți dai seama că își merită pe deplin numele de Cetățe.

Ea apare într-adevăr ca un trunchi de piramidă cu margini foarte abrupte spre miază-zi și răsărit, cu clina ceva mai domoală spre miază-noapte și cu o zonă foarte îngustă, o limbă de pământ ce face legătura cu restul masivului, cu spinarea dealului ce urcă șerpuiind pînă în munte, cum spune documentul din 1550. Micul podiș din vîrf are o formă alungită de la răsărit unde e „Cornul de jos al Cetăței” spre apus unde zona de legătură inchiupie „Cornul de sus”. Suprafața ușor înclinată spre nord are o lungime de aproximativ 150 metri și o lățime ce nu trece de 100 metri. Configurația dealului și a podișului de deasupra e tipică înălțimilor care erau alese, pe tot cuprinsul țării noastre, încă din preistorie, pentru amenajarea locurilor de adăpost a cetățuilor.¹⁹

Ce fel de lucrări de întărire vor fi fost adăugate la Cetățe pentru a mări siguranța acestei redute naturale? Fiind vorba de un loc de refugiu, de apărare a locuitorilor din satele vecine și nu a unui feudal, fără îndoială că moșnenii de aci n-au ridicat împrejmuiri de zid. Presupunem că de jur-împrejur și îndeosebi spre nord unde podișul se continuă cu o pantă împădurită, de altfel ea însăși un obstacol greu de trecut, vor fi fost făcute întărituri, aci pe acest deal împădurit, de felul palisadelor, atît de mult folosite pe teritoriul țării noastre, constituind o așa numită „Cetate de pământ”.²⁰

Cetățe de pe dealul Cucuteni — Vilcana nu era însă un loc de apărare izolat, ci făcea parte dintr-un sistem defensiv al întregii regiuni. Privind pe hartă și mai bine încă de pe vîrfurile acestui deal, vedem că el este situat într-un punct geometric între valea Ialomiței și Dimboviței. Străjerii de la Cetățe puteau fi ușor înștiințați sau, la rîndul lor, să dea de știre celor din cetățuile asemănătoare de pe culmile vecine: Cetățuia Bărbulețului de la apus, așezată în calea vrăjmașilor care ar fi venit din valea Dimboviței, cetățuia din dealul Brăneștilor care supraveghea pînă departe în cîmpie, valea Ialomiței, ba chiar și cetățuilor mai dinspre nord, de pe dealul Horaia, dintre satele Brebul și Pucheni.

De la Cetățe dintre cele două Vilcăni, ca dintr-un turn de strajă, se prindeau ușor semnalele de primejdie, aici de obicei mugetele puternice ale buciului, în meșteșugul căruia locuitorii erau mari meșteri, neîntrecuți fiind însă de cei din satul vecin de peste apa Ialomiței de-î zice pînă azi Buciumeni.

Rostul acestei cetățui ca și a celorlalte de felul ei, era de a adăposti, în primul rînd, copiii, femeile și bătrînii precum și avutul, vitele, nu împotriva oștilor mari, organizate care n-au urcat niciodată pe aici,

19. O. Velescu, Cetăți țărănești din Transilvania. Ed. Meridiane, 1964, Buc. p. 17.

20. Ibidem. p. 15.

pe această vale zăvorâtă mai sus de chei stîncoase și care nu ducea nicăieri. Cetățuile ofereau un adăpost eficace contra cetelor care se detașau din grosul mulțimilor nomade și făceau incursuni după pradă, în căutare de hrană și de robi, îndeosebi de tineret. Bineînțeles că bărbații apti de luptă așteptau pe atacatori, cu ghioagele și cu topoarele lor, departe, la poalele dealului, în locuri potrivite.

Vechimea folosirii acestei cetățui o presupunem a fi foarte mare. Numele de *Cetățea* fără îndoială n-a făcut decît să ia locul altuia geto-dacic după așezarea legiunilor romane aci, așa cum și el într-o altă împrejurare a fost schimbat cu numele lui Bădică.

Pe platou se văd urmele unor șanțuri săpate recent. Nu cunoaștem de către cine și cu ce scop au fost făcute. Cercetări competente însă, credem că ar putea aduce un plus de cunoștințe, îndeosebi pentru perioada preistorică a acestor locuri.